

Prezývkové obyvateľské mená

Miroslava Ližbetinová

Základná škola, Biskupická 21, Bratislava
Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Sociálno-psychologické hľadisko poukazuje na to, ako sa prezývkové obyvateľské meno tvorí, ako pôsobí a funguje medzi ľuďmi, dedinami či mestami, ako sa uplatňuje v komunikácii.

Poukážeme na znaky, ktoré majú vplyv pri tvorbe prezývkového obyvateľského mena. Medzi výrazné znaky prezývkového obyvateľského mena bude patriť predovšetkým expresivita, ktorej stupeň môže byť nízky alebo vysoký. V súvislosti s expresivitou tiež poukážeme na tzv. akčný rádius.

Pre prehľadnosť budeme uvádzať topologické záznamy obcí.

V tejto oblasti budeme čerpať predovšetkým z materiálu, ktorý sme získali z nášho terénneho výskumu.

Jedným zo základných identifikačných znakov každej lokality bol neúradný názov obce. Mnohé neúradné názvy (prezývkové obyvateľské mená) obcí však žijú dodnes. Ukrývajú veľké množstvo zaujímavých informácií o ľuďoch, o ich histórii, tradícii, o ich spôsobe života.

V nasledujúcich poznámkach sa budeme zaoberať príčinou vzniku neúradných názvov obcí (prezývkových obyvateľských mien).

„Príčinou vzniku prezývkového obyvateľského mena je citovo vyjadriť, ironicky poukázať na odlišnú vlastnosť susednej obce, na odlišné správanie ľudí vybočujúce zo všeobecne platných spoločenských konvencií, odlišnú reč a pod“. (Krško, 1999, s. 49).

K lepšiemu poznaniu prezývkových obyvateľských mien nám pomáha jeho motivácia (prečo a od čoho dané prezývkové obyvateľské meno vzniklo).

Pre prezývkové obyvateľské meno je dôležitá motivácia vzniku (samotného prezývkového obyvateľského mena). Prezývkovému obyvateľskému menu bez motivácie akoby niečo chýbalo – bolo neúplné. V rámci sociálno-psychologického hľadiska je teda potrebné zamerať sa na samotné prezývkové obyvateľské meno – jeho funkčnosť, vplyv a dôsledky v komunikácii a zároveň všímať si motiváciu – jej okolnosti vzniku, vplyv a dôsledky v komunikácii.

Zameriavame sa na dva pojmy, ktoré sú síce späté, no na strane druhej obidva pojmy obhajujú svoju pozíciu „samy za seba“.

V jednotlivých jazykových rovinách sme sa zamerali na samotné prezývkové obyvateľské meno, kde zastáva isté pozície, plní isté funkcie. V rámci zvukovej, morfolologickej a syntaktickej roviny bolo možné prezývkové obyvateľské meno skúmať samostatne – bez motivácie. Avšak v rovine lexikálnej a štylistickej sme na skúmanie prezývkového obyvateľského mena potrebovali aj motiváciu.

Na vznik prezývkového obyvateľského mena je teda potrebná motivácia. Motivácia obsahuje:

- a) udalosť, ktorá sa opakuje viackrát,
- b) udalosť, ktorá sa stala len raz a viac sa neopakuje.

a) Opakujúca sa udalosť

V tomto prípade pôjde predovšetkým o prezývkové obyvateľské mená, ktorých lexikálno-sémantická štruktúra je odvodená od práce, činnosti, príp. pestovania istej plodiny, rastliny (činnosti, ktorá sa opakuje periodicky – raz za deň, raz za mesiac, raz za rok).

Ako príklad uvedieme niekoľko prezývkových obyvateľských mien:

- Senohrad – *Hrachári* (motivácia – pestovali hrach, pestovali ho každoročne, činnosť sa opakovala),
- Beluj – *Hrnčiari* (motivácia – vyrábali hrnce),
- Glabušovce – *Tabačiari* (motivácia – venovali sa pestovaniu tabaku),
- Banská Štiavnica – *Haviari* (motivácia – pracovali v baniach).

Pri motivácii prezývkového obyvateľského mena, ktorá obsahuje opakujúcu sa udalosť (pestovanie plodiny, zamestnanie), možno konštatovať, že má „dlhšiu dobu“ poznania, príp. jej motivácia je dosť jasná a zreteľná.

Možno tiež konštatovať, že takto motivované prezývkové obyvateľské mená sú známe nielen v okolitých obciach, ale ich poznanie je rozšírené i do vzdialenejších obcí.

Znalosť takto motivovaných prezývkových obyvateľských mien je na jednej strane „jasná a zreteľná“, na strane druhej „dlhotrvajúca“.

b) Udalosť, ktorá sa stala len raz a viac sa neopakuje

Motivácia prezývkových obyvateľských mien obsahuje udalosť, historiku, príhodu, anekdotu, ktorá sa viac nezopakovala. Takto motivované prezývkové obyvateľské mená sa vyskytujú častejšie. Ich „zrozumiteľnosť“ a „dlhotrvácnosť“ však nie je taká zrejmá.

Ako príklad uvedieme niekoľko prezývkových obyvateľských mien:

- Uňatín – *Plagovanci*

A. motivácia – Plagovali (naťahovali) lavičku (most) cez potok, pretože bola krátka a nemohli chodiť z jednej strany brehu na druhý.

B. motivácia – Plagovali lavičku v kostole, pretože bola krátka a tetky sa do nej nezmestili.

- Sklabiná – *Medvediari*

A. motivácia – Sklabinčania zdochnutého medveďa ukradli.

B. motivácia – Sklabinčania zdochnutého medveďa zjedli.

- Záhorce – *Mačkoši*

A. motivácia – Na trhu vo Veľkom Krtíši Záhorčania mačky predávali.

B. motivácia – Na trhu vo Veľkom Krtíši Záhorčania mačky ukradli.

Z uvedených príkladov vyplýva, že aj keď v motivácii došlo k zmenám, udalosti majú spoločný atribút (Uňatín – krátkosť lavičky; Sklabiná – zdochnutý medveď; Záhorce – mačky). Pri jednotlivých motiváciách k výrazným zmenám nedochádza.

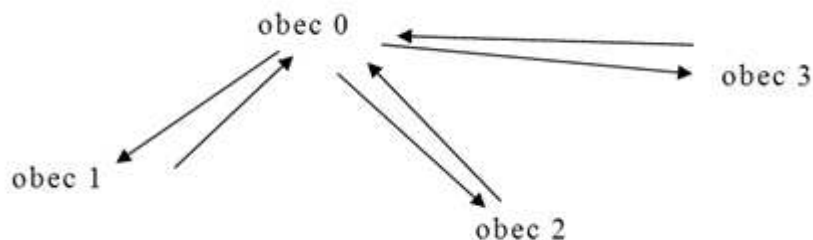
Pri motiváciách, ktoré sme uviedli (či už to bola udalosť, ktorá sa odohrala len raz, príp. opakujúca sa udalosť) a pri prezývkovom obyvateľskom mene môže dôjsť k trom prípadom:

1. postupná nejasnosť motivácie (nepresnosti, pozmenenie istých prvkov);
2. prechod do iných folklórnych útvarov, napr. veršované útvary (Šrámek, 1977, s. 34);
3. zánik prezývkového obyvateľského mena.

Vo väčšine prípadov sme sa stretli s tým, že prezývkové obyvateľské meno bolo známe, no motivácia vzniku prezývkového obyvateľského mena známa už nebola. Stabilita prezývkového obyvateľského mena sa tak do istej miery narúša.

Na znalosť alebo neznalosť prezývkového obyvateľského mena a jeho motivácie vplývajú rôzne faktory, napr. vzdialenosť obcí, „škála poznania“ alebo tzv. akčný rádius a expresivita prezývkového obyvateľského mena.

Pre lepšiu prehľadnosť znalosti prezývkového obyvateľského mena medzi obcami sme vytvorili jednoduchú schému 1, pre neznalosť prezývkového obyvateľského mena sme vytvorili schému 2:

Znalosť prezývkového obyvateľského mena
Schéma 1 (Vlastný zdroj)

(V našom prípade ide o obce: obec 0 – Sebechleby, obec 1 – Ladzany, obec 2 – Domaniky, obec 3 – Hontianske Nemce.)

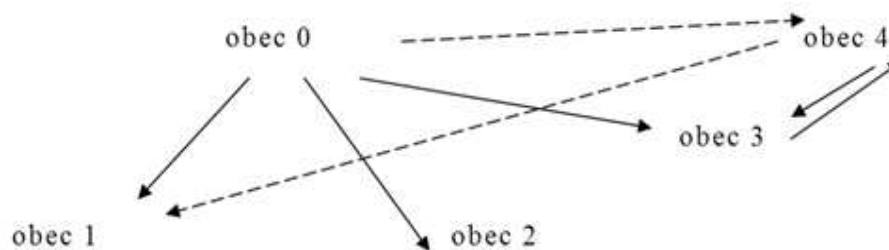
Pri zisťovaní prezývkových obyvateľských mien sme sa opýtali informátora v obci 0 na prezývkové obyvateľské mená obcí 1, 2, a 3. Informátor poznal prezývkové obyvateľské mená týchto okolitých obcí.

Tento poznatok platí pri všetkých kombináciách: (obec 1 pozná prezývkové obyvateľské meno obcí 0, 2, 3; obec 2 pozná prezývkové obyvateľské meno 0, 1, 3; obec 3 pozná prezývkové obyvateľské meno obcí 0, 1, 2).

Iný prípad nastal, keď sme sa opýtali na prezývkové obyvateľské meno vzdialenejšej obce.

V našom prípade išlo o prezývkové obyvateľské meno Krupiny. Prezývkové obyvateľské meno Krupiny okolité obce nepoznali (príp. ho poznali len niektoré bližšie lokalizované obce; a tiež obyvatelia z Krupiny nepoznali prezývkové obyvateľské mená

vzdialenejších obcí, príp. tiež uviedli len niektoré prezývkové obyvateľské mená bližšie situovaných obcí).

Neznalosť prezývkového obyvateľského mena
Schéma 2 (Vlastný zdroj)

(Prerušovanú čiaru k obci a od obce 4 sme použili na označenie toho, že obec 0 nepozná prezývkové obyvateľské meno obce 4 a obec 4 nepozná prezývkové obyvateľské meno obce 1). Takéto označenie by sme mohli uviesť aj k iným obciam.)

Na základe uvedeného môže dôjsť k trom prípadom:

1. prezývkové obyvateľské meno sa nepoznalo,
2. prezývkové obyvateľské meno sa poznalo, no neznáma bola motivácia,
3. poznala sa len veršovaná podoba.

S poznaním prezývkového obyvateľského mena úzko súvisí tzv. akčný rádius a s akčným rádiom súvisí expresivita prezývkového obyvateľského mena.

Medzi expresivitou prezývkového obyvateľského mena a akčným rádiom je priama úmera.

Čím je expresivita prezývkového obyvateľského mena menšia, tým je menší akčný rádius; čím je väčšia expresivita prezývkového obyvateľského mena, tým je akčný rádius väčší. Na základe tejto poznámky môžeme konštatovať:

„Jednotlivé obce však môžu mať viac prezývkových obyvateľských mien a okolité obce nemusia poznať a použiť rovnakú motiváciu. V tomto prípade tiež zohráva dôležitú úlohu expresivita. Zároveň tu platí, že stupeň expresívnosti prezývkového obyvateľského mena obce 0 (ak ho dala obec 1) zodpovedá stupňu expresívnosti ‚vráteného‘ prezývkového obyvateľského mena.“ (Krško, 1999, s. 51).

V prípade, že obec 1 disponuje s viacerými prezývkovými obyvateľskými menami a má označiť samu seba, z palety prezývkových obyvateľských mien o ktorých vie, vyberie, resp. uvedie prezývkové obyvateľské meno s najnižšou expresivitou.

Napríklad: obec Litava má dve prezývkové obyvateľské mená:

1. prezývkové obyvateľské meno – *Hrachári* – dopestovali hrach a boli na to patrične hrdí, dokonca sa chválili ešte aj pred Senohradčanmi, že ich hrach je lepší;
2. prezývkové obyvateľské meno – *Ťaviari* – na Litave sa konala procesia k Božskému srdcu, a keď zvonár zbadal z diaľky, že sa približuje spievod, začal zvoniť. Neskôr však zistil, že to idú kupci na ťaviach.

Litavčania teda uvádzajú prezývkové obyvateľské meno *Hrachári*, no okolité obce ich označili ako *Ťaviari*.

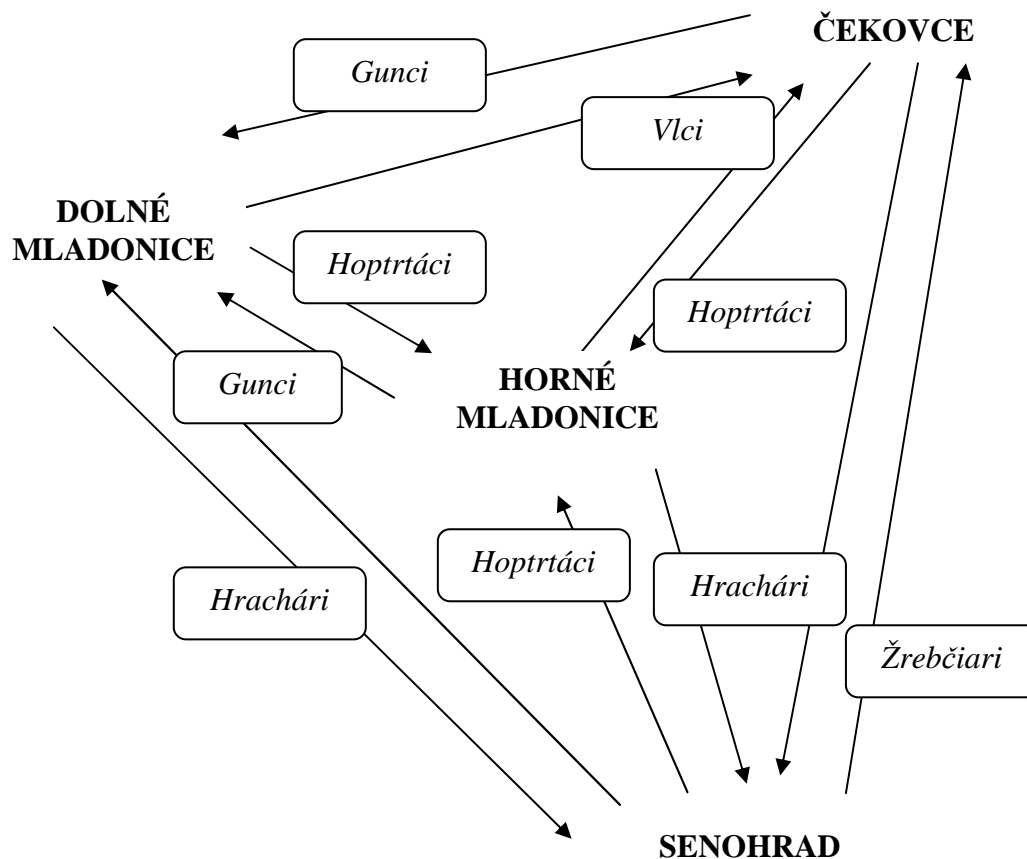
Medzi prezývkovými obyvateľskými menami sme vytvorili tzv. topologický záznam, ktorého usporiadanie prvkov je zhodné s rozmiestnením obcí.

Ako je uvedené v schéme 3, dochádza k vzájomnej interakcii medzi obcami a zároveň k vzájomnému výberu prezývkových obyvateľských mien.

Vzájomná interakcia (obojstranný pozitívny výber) medzi obcami je ovplyvnená expresivitou a emocionalitou prezývkového obyvateľského mena. Neutrálne sú tie typy prezývkových obyvateľských mien, ktoré vyjadrujú typické povolania obcí: Senohrad – *Hrachári*.

Expresívnejšie sú prezývkové obyvateľské mená, ktoré vyzdvihujú nepríjemnú, nepeknú vlastnosť (väčšinou ide o hlúposť, naivitu a pod.): Čekovce – *Vlci*.

Najexpresívnejšie prezývkové obyvateľské mená, ktoré vyvolávajú konflikty medzi dedinami: Horné Mladonice – *Hoptrtáci*, Čekovce – *Žrebčiari* – zjedli žriebä, mysliac si, že je to srňacina. (Krško, 2000, s. 81).

Topologický záznam obcí (okres Krupina)
Schéma 3 (Vlastný zdroj)

Zaujímavú polohu majú obce, ktoré majú v oficiálnom názve prídavné meno Horné, Dolné, príp. Stredné. V rámci týchto obcí dochádza k špecifickej nejasnosti prezývkevého obyvateľského mena. Špecifickú nejasnosť prezývkevého obyvateľského mena možno charakterizovať ako označenie pre istú oblasť – Mladonice, Plachtince.

V dôsledku nepresného označenia oblasti dochádza tiež k nepresnému pridaniu prezývkevého obyvateľského mena. Nepresné prezývkevé obyvateľské meno dávajú obce, ktoré nerozlišujú Dolné Mladonice a Horné Mladonice – túto oblasť pomenujú len Mladonice a priradia to prezývkevé obyvateľské meno obce, ktoré má väčší akčný rádius, ktorého znalosť je väčšia.

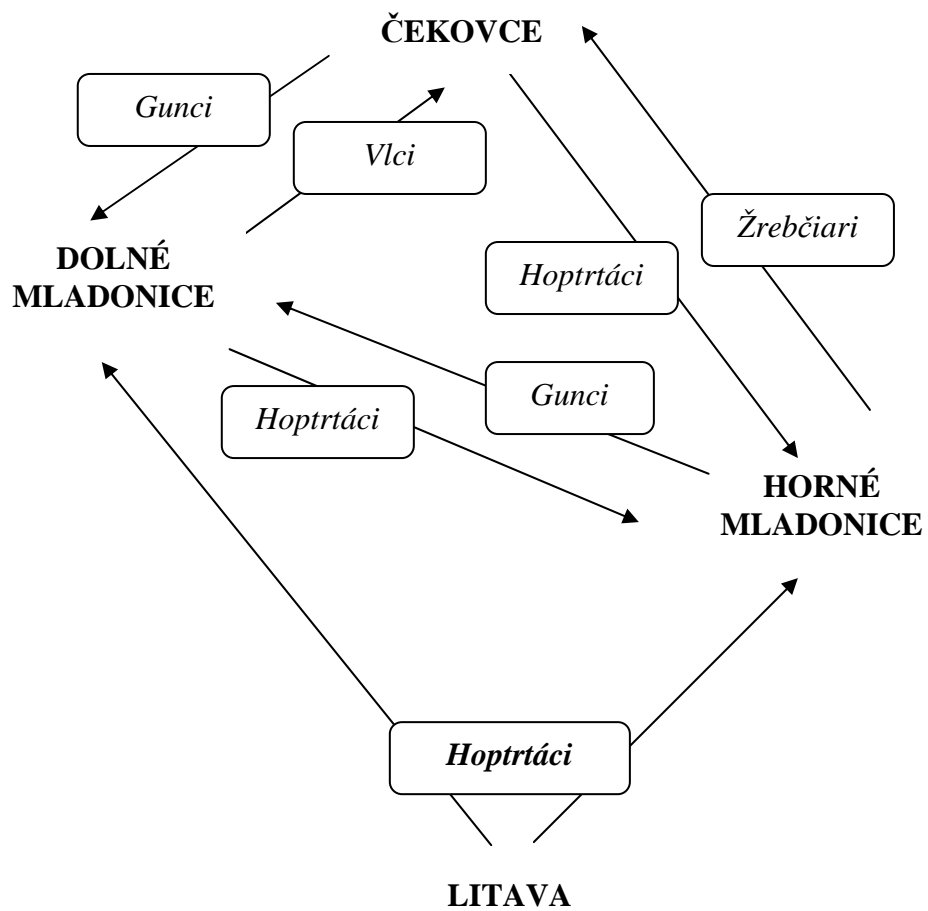
Podobný prípad sa vyskytol v Horných, Stredných a Dolných Plachtinciach, kde vzdialenejšie obce nerozlišovali jednotlivé členenie Plachtiniec. Označili túto oblasť len ako Plachtince a priradili k nej prezývkevé obyvateľské meno, ktoré malo najväčšiu „škálu poznania“.

Nepresné priradenie prezývkevého obyvateľského mena spôsobuje aj to, že medzi uvedenými obcami už nie sú konkrétne prezývkevé obyvateľské mená, ale došlo k „presunu do veršovaných útvarov“. Keď sa prezývkevé obyvateľské meno jednej z uvedených obcí bude nachádzať len vo veršovanom útvare, vtedy dochádza k nejasnosti prezývkevého obyvateľského mena (stráca sa motivácia – oslabuje sa samotné prezývkevé obyvateľské meno). Je to aj v dôsledku toho, že veršované útvary často zahŕňajú – obsahujú viac ako dve prezývkevé obyvateľské mená (označujú viac obcí – obyvateľov).

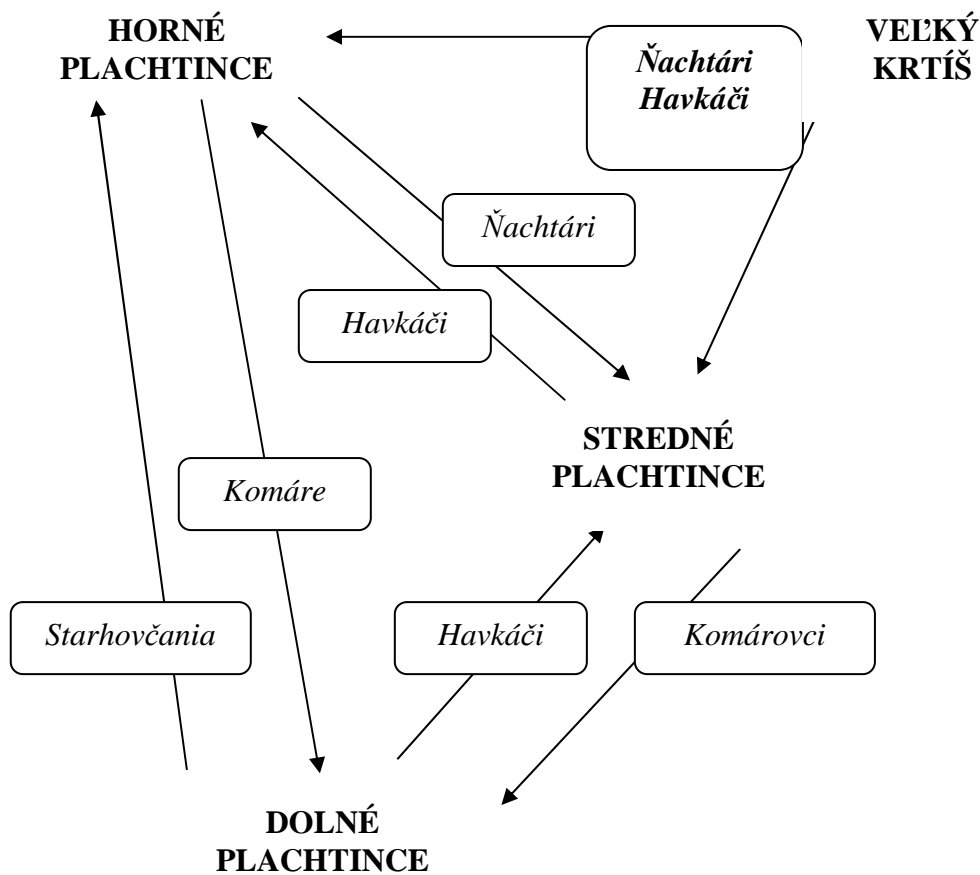
V rámci uvedených schém 4 a 5 medzi obcami (Dolné Mladonice a Čekovce; Horné a Stredné Plachtince) sa dozvedáme o prezývkevom obyvateľskom mene len z veršovaných útvarov.

V takto uvedených prezývkeových obyvateľských menách dochádza k nejasnostiam v dôsledku toho, že nevieme presne, ktorej obci patrí prezývkevé obyvateľské meno.

Pre názorný príklad uvádzame topologický záznam obcí, kde sa tento prípad vyskytol.

Topologický záznam obcí (okres Krupina)
Schéma 4 (Vlastný zdroj)

Topologický záznam obcí (okres Veľký Krtíš)
Schéma 5 (Vlastný zdroj)

Topologické záznamy obcí prinášajú do danej problematiky prehľadnosť. Vyznačujú polohu obce a zároveň umožňujú poukázať na jednotlivé prezývkové obyvateľské mená medzi nimi.

Literatúra:

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii. Bratislava: Veda 1996. 249 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 260 – 266.

KRŠKO, Jaromír: Prezývkové meno verzus onymum. In: Zborník mladých filológov Univerzity Mateja Bela I. Materiály z I. konferencie mladých filológov UMB, Banská Bystrica 9. júna 1999. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici 1999, s. 47 – 56.

KRŠKO, Jaromír: Sociálno-psychologické aspekty pomenovania. In: Vlastné meno v jazyku a spoločnosti. 14. onomastická konferencia, Banská Bystrica 6.-8. júla 2000. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici 2000, s. 75 – 84.

KRŠKO, Jaromír: Mikroštruktúrne vzťahy v onymii. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 3, s. 142 – 153.

SVOBODA, Jan: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: Zpravodaj místopisné komise ČSAV, 1973, 14. 280 s.

ŠRÁMEK, Rudolf: Problematika studia přezdívek obcí (na materiálu z Moravy a Slezska). In: Národopisné aktuality, 1997, roč. 14, s. 29 – 52.

ŠRÁMEK, Rudolf: Úvod do obecní onomastiky. Brno: Masarykova univerzita 1999. 191 s.

UHLÁR, Vlado: Najznámejšie prezývky obyvateľov obcí na Slovensku. In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 5 – 6, s. 302 – 306.